

УДК 37.091.4-042.2(477)»1920/1930»

DOI: 10.31376/2410-0897-2018-3-38-281-288

Олена Григорівна Козлова,

кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,
e-mail: fpdo@sspu.sumy.ua

Ольга Олексіївна Штань,

аспірантка кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,
e-mail: olsumskaya1993@ukr.net

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИХОВНИХ СИСТЕМ А. МАКАРЕНКА ТА М. ДОВГОПОЛЮКА (1920-1930 РР.)

У статті здійснено порівняльний аналіз виховних систем А. Макаренка та М. Довгополюка. Визначено спільне і відмінне у педагогічній, управлінській та організаційній роботі педагогів. Проаналізовано та охарактеризовано параметри виховних систем закладів виховання А. Макаренка та М. Довгополюка. Розкрито та схарактеризовано особистісні (освіта, професійна спрямованість, досвід роботи до 1920-х рр.), світоглядницько-педагогічні (роль у заснуванні дитячих установ, діяльність щодо створення матеріальної бази, педагогічного колективу), навчально-виховні (навчальна робота, позакласна робота, система самоврядування) чинники формування виховних систем А. Макаренка та М. Довгополюка.

Ключові слова: порівняльна характеристика; виховна система; А. Макаренко; М. Довгополюк; 1920-1930 рр.

Постановка проблеми. Вітчизняна та зарубіжна педагогічна наука і практика у ХХ столітті значно збагатились завдяки плідній творчій діяльності двох талановитих педагогів: А. Макаренка та М. Довгополюка. Їхній життєвий шлях і педагогічна діяльність були насичені постійними пошуками істини, наполегливою боротьбою за утвердження власних педагогічних поглядів і переконань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній діяльності А. Макаренка окремі елементи підготовки вихованців до життя розробляли такі вчені, як Д. Данстен, Л. Фрезе, М. Библюк, А. Левін, Г. Волков, Н. Дічек, Н. Ничкало, М. Окса. Педагогічній діяльності М. Довгополюка присвячено праці дослідників історії педагогіки та краєзнавства (П. Воронько, О. Попільнюх, А. Близнюк, Т. Філімонова).

Предметом наукового вивчення педагогічної спадщини А. Макаренка та М. Довгополюка стали праці дослідників: М. Окси, Г. Хілліга, О. Галкін (історико-біографічний аспект); Н. Лялін, С. Карпенчук, М. Голубченко (методологія та теоретичні основи педагогічних систем); С. Батишев, А. Ткаченко, Н. Тріпутіна (ідеї трудового виховання).

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення параметрів виховної системи та спільного і відмінного у педагогічній практиці А. Макаренка та М. Довгополюка.

Виклад основного матеріалу. Творча спадщина А. Макаренка привертає увагу сучасних науковців насамперед унікальністю досвіду створення та управління трудовою колонією ім. М. Горького. Доведено, що паралельно з А. Макаренком в аналогічному закладі (Охтирському дитячому містечку) працював несправедливо забутий, викреслений радянською владою педагог – Матвій Лукич Довгополюк. Ми поставили за мету порівняти та виявити спільне і відмінне у виховних системах А. Макаренка та М. Довгополюка.

У контексті порушеної проблеми важливим є поняття «виховна система». Л. Новікова визначає поняття «виховна система» як сукупність взаємопов'язаних елементів (засобів, форм, методів, технологій, змісту навчальної та позанавчальної діяльності), що створюють якісно нові умови для розвитку і формування особистості. Ми поділяємо думку науковців Л. Новікової, В. Караковського, І. Кулешової про те, що виховна система має кілька **обов'язкових параметрів**, а саме:

1) Наявність сформульованих педагогічних цілей, що виходять із завдань соціального виховання і враховують актуальні потреби і цілі членів організації.

Реалізацію першого параметра вбачаємо у виконанні завдань «Схеми Народної Освіти УРСР», що передбачала функціонування різноманітної мережі закладів соціального виховання, зокрема дитячих будинків та трудових колоній. На виконання цього завдання у 1922 році у м. Охтирка (Сумська область) було створено Охтирське дитяче містечко, а в 1920 році у с. Ковалівка (поблизу м. Полтава) було

організовано трудову колонію ім. М. Горького. Таким чином, вищезгадані виховні заклади мали спільні педагогічні цілі та були створені з метою виховання та перевиховання безпритульних дітей у 1920-1930 рр.

2) Сукупність ідей і програм роботи з реалізації цілей виховної системи, до якої включаються в ролі суб'єктів дедалі більше членів організації.

Розкриття даного параметру у виховних системах А. Макаренка та М. Довгополюка вбачаємо в особистому внеску педагогів у процес виховання молоді. А. С. Макаренко, працюючи в 1920-30-х рр., розробив методи виховання дітей, довів необхідність усіх педагогічних засобів, спрямованих на реалізацію цілей виховання. Завдяки йому в теорію і практику виховання ввійшли такі методи виховання: організація колективу, формування громадської думки, поєднання поваги з вимогливістю, використання змагання та мотивованих видів заохочень. У свою чергу, М. Довгополюк розробив низку стимулів та заохочень для вихованців, що дало змогу налагодити дисципліну та організувати дітей. Успішне виховання, за М. Довгополюком, – єдність педагогічного колективу, що працює на виконання спільної мети та діє за єдиними вимогами методики виховання.

3) Упорядкованість побуту та життєдіяльності організації та інтеграція соціально-психологічних процесів відповідно до цілей.

Вищезгаданий параметр вбачаємо в грамотно організованій системі матеріальної бази виховного закладу. У закладах А. Макаренка та М. Довгополюка простежуємо поступове збільшення обсягів виробництва. Наприклад, у колонії під керівництвом А. Макаренка прибутки від сільськогосподарського виробництва дозволили організувати театр, а з 1930 р. заклад перейшов на повну самокупність. В Охтирському дитячому містечку існувало ботанічне дослідне поле, де вирощували різноманітні трави, які згодом продавали та мали прибуток, щойй переважно використовували на придбання підручників та преміювання вихованців.

4) Гуманістичний характер побуту, життєдіяльності, відносин і керівництва.

Осмилення характеру побуту, життєдіяльності, відносин і керівництва простежуємо на основі характеристики трудового виховання у закладах А. Макаренка та М. Довгополюка. У трудовій колонії ім. М. Горького перевиховання відбувалось шляхом залучення вихованців не тільки до побутового самообслуговування, а й до рентабельної продуктивної праці, що забезпечувало можливість не лише фізично вижити, а й формувати у вихованців оптимістичний погляд на свою подальшу долю. Колоністи знайомилися з реальними виробничими відносинами, отримували професію, організаційні навички, досвід взаємовиручки, відчуття захищеності у колективі й суспільстві. В Охтирському дитячому містечку було організовано багатогалузеве господарство, за яким доглядали вихованці. При розподіленні роботи враховувалися вміння і можливості дітей. Одним з досягнень внутрішньої діяльності дитячого містечка було правило, що праця – це честь для учня, і тому кожен вихованець уважав за необхідне робити те, що доручено. Для щоденної роботи вихованцям пропонували цікаві завдання і враховували вікові, індивідуальні, статеві особливості.

5) Керований розвиток організації відповідно до мінливих умов (зовнішніх і внутрішніх), запитів і цілей її членів [6, с. 172].

У контексті аналізу даного параметру керований розвиток організації в закладах виховання А. Макаренка та М. Довгополюка полягав у створенні чіткої системи самоврядування та міцного учнівського колективу. А. Макаренко ввів поняття «закон руху колективу»: колектив існує доти, поки він розвивається, та «системи перспективних ліній», де вирішальним фактором є динаміка: коли близька мета досягнута, то вже середня може стати близькою, і більш віддалені також наближаються. У випадку, коли такої системи цілей в колективі немає, а поставлена лише якась одна мета, то після досягнення цієї мети зникає той фактор, який об'єднує всіх у колективі та є рушієм його розвитку. М. Довгополюк уважав, що керівництво дітьми та управління їхньою діяльністю повинно здійснюватись не шляхом постійного контролю та примусу, а гуманним, демократичним шляхом, створенням відповідних психолого-педагогічних умов, що надавали підґрунтя для розвитку дитячого колективу.

Для забезпечення повноти характеристики виховних систем А. Макаренка та М. Довгополюка важливим є виокремлення групи чинників, що сприяли формуванню поглядів педагогів, а також виявлення спільного та відмінного у роботі виховних закладів А. Макаренка та М. Довгополюка.

У результаті застосування історико-ретроспективного методу, з урахуванням специфіки методологічних засад історико-педагогічних досліджень нами визначено особистісний, світоглядницько-педагогічний, навчально-виховний чинники становлення виховних систем А. Макаренка та М. Довгополюка.

До названої групи чинників ми внесли такі складові: особистісні (освіта, професійна спрямованість, досвід роботи до 1920-х рр.); світоглядницько-педагогічні (роль у заснуванні дитячих установ, діяльність щодо створення матеріальної бази, педагогічного колективу); навчально-виховні (навчальна робота, позакласна робота, система самоврядування) [3].

Розкриємо *особистісні* чинники становлення виховних систем А. Макаренка та М. Довгополюка:

а) Здобута освіта.

Антон Семенович Макаренко народився 13 березня 1888 року в м. Білопіль Харківської (нині Сумської) області. Батько Антона був робітником, мати, до заміжжя Дергачова, походила зі збіднілої дворянської родини. Однак батько був досить освічений, наприклад, єдиний зі свого оточення передплачував і читав періодичну пресу, досить грамотно писав. Перед тим, як потрапити до Білопілья, сім'я Макаренків жила у посаді Крюкові Полтавської губернії, де С. Г. Макаренко працював у невеликих вагоноремонтних майстернях. Свою освіту А. С. Макаренко розпочав у 1895 році в Білопільському двокласному залізничному училищі Міністерства народної освіти. У січні 1901 року сім'я Макаренків повертається до м. Крюків, де Антон Макаренко став учнем Кременчуцького чотирикласного міського училища. 1904 року Антон Макаренко закінчує Кременчуцьке міське училище на «відмінно» [14].

Навесні 1905 року Макаренко успішно закінчив педагогічні курси при названому училищі й отримав свідоцтво, що давало право викладати в початковій школі. У серпні 1914 р. А. С. Макаренко вступає до вчительського інституту в м. Полтаві та в липні 1917 р. закінчує його із золотою медаллю.

Використовуючи персоналістично-біографічний метод, ми встановили, що Матвій Лукич Довгополюк народився у м. Погребище Київської (нині Вінницької) області у 1893 році у сім'ї бідного селянина Лукаша Довгополюка. Перші два його сини померли. Тому батько зарікся: «Якщо цей, третій, житиме, віддам його в школу» [1, с.84]. У 1903 році Лукаш Довгополюк дотримав свого слова та віддав Матвія в Погребищенську двокласну міністерську (державну) школу, яку той і закінчив у 1908 році. Зростаючи хлопцем веселим і кмітливим, прагнув до нових знань та на заваді ставали злидні. Бачачи, як переживає син, батько подав корову і на виручені кошти відрядив Матвія навчатися до Махаринецької сільськогосподарської школи, де він і навчався три роки. Після її закінчення був направлений працювати в земство Чернігівської губернії. Бажаючи підвищити свою освіту, вступив до Новоолексіївського сільськогосподарського інституту та Ленінградського агро-педагогічного інституту, але закінчити його не зміг.

б) Професійна спрямованість А. Макаренка та М. Довгополюка.

А. Макаренко завжди прагнув до літературної праці, але через інтенсивність педагогічної діяльності та низку життєвих обставин йому це вдавалося лише епізодично. Лише на початку 1937 року Антон Макаренко переїздить із сім'єю до Москви і присвячує себе виключно літературній і громадсько-політичній діяльності. Упродовж наступних двох років педагог публікує повість «Прапори на баштах», «Книгу для батьків», нариси, рецензії, статті тощо. Педагог активно виступає перед читачами, педагогічною громадськістю і студентами, веде листування, бере участь у роботі Президії Спілки письменників, а також у багатьох політичних акціях. 30 січня 1939 року А. Макаренко «за видатні успіхи і досягнення у галузі розвитку радянської художньої літератури» нагороджується орденом Трудового Червоного Прапора. Педагог активно полемізує з критиками, співпрацює з кіностудією «Союздетфільм», бере участь у редколегіях журналу «Октябрь» і видавництва «Советский писатель». Улітку 1938 року в журналі «Красная новь» виходить роман про життя комуні імені Ф. Е. Дзержинського «Прапори на баштах». Загалом А. Макаренко залишив багату педагогічну спадщину, написав понад 150 творів (романи, повісті, сценарії, науково-педагогічні статті).

Застосовуючи порівняльно-зіставний метод, ми з'ясували, що все своє життя Матвій Лукич захоплювався поезією, писав вірші й оповідання. Мав свій псевдонім – Толь Хуртовина. Власні праці видавав за свій кошт («В хвилях життя», «На хвилях Ворскли» тощо). Матвій Довгополюк багато читав, вивчав літературу, мав власний художній смак і стиль. Захоплюючись літературою, Матвій Лукич разом зі своїми друзями (Б. Антоненко-Давидовичем, Ю. Самбросом, І. Багряним) створив філію Спілки селянських письменників «Плуг». Пізніше до них долучилися С. Пилипенко, К. Гордієнко, О. Копиленко, А. Паніва. Невід'ємною частиною цього товариства була дружина Матвія Лукича – Ганна Грязнова. Їхніми зусиллями почали видаватися в м. Охтирка збірники, оригінальний педагогічно-художній журнал «Трудова освіта» (видано 20 примірників) для шкіл і політосвітніх установ повіту [1, с. 86].

в) Досвід роботи до 1920 рр. А. Макаренка та М. Довгополюка.

1 вересня 1905 року А. Макаренко розпочав працювати в Крюківському двокласному залізничному училищі, де мав свій клас, у якому читав усі предмети, крім Закону Божого. 24 вересня 1911 р. він був переведений до залізничного училища на станції Долинська Херсонської губернії, в якому не лише виконував обов'язки вчителя, але й працював вихователем в учнівському гуртожитку. У 1917 році Антон Семенович стає директором Крюківського двокласного залізничного училища, в якому пропрацював до серпня 1919 р. У 1919-1920 рр. обіймав посаду завідувача Полтавського 7-річного міського нижчого початкового училища імені князя Куракіна, перейменованого з установленням радянської влади на трудову школу № 10 [14].

Трудовий шлях Матвія Лукича розпочався у 1913 році, коли він обійняв посаду помічника головного агронома Охтирського повітового земельного відділу (1913-1917 рр.), контролюючи великі території Харківської губернії: Охтирщину, Тростянеччину, Великописарівщину і Краснокутщину. У 1917-1923 рр. М. Довгополюк – член повітового виконавчого комітету. У 1919 році Матвій Лукич очолював товариство «Просвіта» в Краснопільлі. У 1921-1922 рр. перейшов працювати до Охтирського повітового відділу народної освіти, вбачаючи більш корисною для суспільства педагогічну діяльність.

Розглянемо наступну групу чинників – *організаційно-педагогічні*.

а) Особистий внесок А. Макаренка та М. Довгополюка полягає у заснуванні дитячих установ.

У 1920-х роках нікому тоді ще не відомий директор залізничної школи з Кременчука Антон Макаренко призначений директором колонії неподалік м. Полтава. Приїхавши на місце призначення, він замість дітей побачив уже цілком дорослих молодих людей, які свідомо зменшували вік, щоб не потрапити під розстрільну статтю. Про те, з якими труднощами він зіткнувся, А. Макаренко пізніше напише у своїх працях, головною з яких стане «Педагогічна поема». Антон Семенович реально оцінював можливості свого закладу – післявоєнна розруха, економічна криза, нестача продовольства, бандитизм. Водночас педагог розраховував на всебічну допомогу місцевих органів влади, а також на обіцяну підтримку Полтавської губнарсові [2, с. 48].

Після закінчення громадянської війни країна була переповнена сиротами та безпритульними дітьми. Уряд України почав створювати дитячі колонії, де знедолені діти виховувалися та навчалися. Одна з таких колоній з'явилася у м. Охтирка. Першим директором була Горштейн Вєгда Борисівна, про наслідки управлінської діяльності якої пізніше згадувала колишня вихованка дитячої комуни А. Єрмолаєва: «Спочатку в монастирі був один будинок з дітьми, яких утримували наголодь, взимку на всіх підлітків було лише дві пари чобіт, та й одягнуті діти були неналежно – після купання видавали кому плаття, кому сорочку» [1, с. 86]. Цілком зрозуміло, що подібні умови не сприяли реалізації виховних завдань, тому було створено комісію, яка перевірила стан справ дитячого закладу. Розглянувши ситуацію, що склалася, комісія ухвалила рішення про зміну керівництва. У 1922 році на цю посаду було призначено М. Л. Довгополюка [12, с. 43].

б) Матеріальна база закладів виховання А. Макаренка та М. Довгополюка.

Встановлено, що матеріальну базу Трудової колонії ім. М. Горького складав незначний запас інструментів та іншого приладдя. Орна земля складала 12 десятин. А. Макаренко прагнув передати колонії поміщицького маєтку сім'ї Трепке. Маєток знаходився у с. Ковалівка поблизу основної колонії та налічував 30 десятин землі. Поруч протікала р. Коломака, на території був фруктовий сад на дві десятини, побутові, навчальні, господарські будівлі, конюшня, кузня та паровий млин. Остаточо ремонт було закінчено в 1924 році. На вересень 1924 року колонія мала розвинене тваринництво, зокрема, 56 свиней із поросятами, 60 кролів, 8 корів, 4 коней тощо.

Дитяче Охтирське містечко було організовано на місці чоловічого Свято-Троїцького монастиря. У спадщину вихованцям дитячого містечка від монастиря дісталось велике розвинене господарство: 120 гектарів орної землі, поділені на три менші так звані колонії – Сидоряче (була розташована біля с. Пархомівка, на відстані 30 км від міста), Македонщину та Велике Озеро (знаходилась за 8-9 км від Охтирки на шляху до м. Харків), сади площею 50-70 га, понад 120 корів, 200-250 коней, близько 400 свиней, пасіка, сади, луки з покосами, худоба, конюшня, корівники, свинарня, пасіка (40 вуликів), електростанція, маслوبيйня, водяний та механічний млини. Також у розпорядженні містечка були: сушарня для фруктів, кузня та майстерні: столярна, слюсарна, швейна. Також діяли медичний кабінет, пральня, бібліотека та клуб [9, с. 12].

в) Педагогічний колектив закладів виховання А. Макаренка та М. Довгополюка.

Варто зауважити, що у Трудовій колонії ім. М. Горького педагогічний колектив було сформовано влітку 1922 року в кількості 11-12 педагогів. У штаті колонії працював один інструктор загального господарства, два інструктори-агрономи та від трьох до п'яти інструкторів майстерень. Окремий інтерес становить освітній рівень педагогів колонії. Серед них – випускники вчительських і педагогічних інститутів, учительських семінарій, гімназій, єпархіальних, реальних і художніх училищ. Середній педагогічний стаж учителів-вихователів у перші роки існування колонії був 13 років, надалі за рахунок новоприбулих він дещо знизився [1, с. 89].

У ході наукового пошуку встановлено, що в Охтирському дитячому містечку організатором позакласної роботи був Г. Колодяжний, учитель малювання – І. Лозов'яга (Багрянний), керівники хору – О. Липинський, С. Ніколаєвський, керівник хореографічного гуртка – М. Дєдова, керівник драматичного гуртка – О. Попова. Загалом, навчальною частиною в дитячому містечку завідувала Г. Грязнова, яка відповідала за роботу педагогічного колективу, займалася кадрами, надавала методичну допомогу. Окрім цього Г. Грязнова викладала українську мову та літературу [11, с. 90].

Схарактеризуємо *навчально-виховні* чинники становлення виховних систем А. Макаренка та М. Довгополюка.

а) Навчальна робота закладу виховання.

Застосовуючи персоналітично-біографічний метод, встановлено, що розпорядок дня в колонії ім. М. Горького був чітко організований: 4 години навчання в школі, 4 години роботи в майстернях. У колонії працювали столярна і слюсарна майстерні, кузня, була власна електростанція, де працювали виключно колоністи. Ними ж виконувалися замовлення на столярні, ковальські та інші роботи. У літню пору основне заняття – польові роботи. Літній трудовий день починався о 5 годині: підйом, прибирання приміщень, годування худоби. Після сніданку – робота в майстернях і в полі. О 12 годині – обід і

післяобідній відпочинок протягом години, після чого знову робота – до 4 годин. Далі – час відпочинку та культурно-освітньої роботи в клубі [5, с. 58].

На початку діяльності Охтирського дитячого містечка, школу відвідували не всі учні, а лише ті, хто мав одяг і взуття, а також діти старшого віку. Молодші ж вихованці навчалися у своїх кімнатах гуртожитку, сидючи на ліжках. З'ясовано, що діти не мали ані зошитів, ані олівців. Учили їх один-два вчителі із таких дисциплін: української і російської мов, математики тощо. Поступово створювались навчальні групи, при формуванні яких урахувались вікові, національні особливості, а також рівень знань. Навчання дітей відбувалося згідно з програмами, що надходили з управління народвіти м. Харкова. Учителі дитячого містечка вносили деякі свої доповнення та зміни до цих програм. Відділ освіти також рекомендував перелік дисциплін, що повинні були викладатись у школі виховного закладу. Викладали українську, російську, німецьку мови, українську літературу, фізику, хімію, математику, фізкультуру, суспільствознавство, музику, співи, політграмоту тощо. Знання учнів оцінювались за п'ятибальною системою. Деякі вчителі намагалися застосовувати свої методи оцінювання. Зокрема, вчитель фізики й хімії В. Руденко за спільну відповідь інколи ставив оцінку всій групі, так звану «медіану», однак то був швидше виняток з правил. У ході навчання не вистачало підручників, тому вчителі використовували роздатковий матеріал, складали невеликі авторські посібники, проводили уроки на природі. У 1928 році було відкрито сільськогосподарський технікум, де навчалися вихованці дитячого містечка та діти з навколишніх сіл [10, с. 193].

б) Позакласна робота виховного закладу.

Варто зазначити, що у колонії ім. М. О. Горького широко практикувались різноманітні ігри, туристичні походи, працювали спортивні секції, проводилися спортивні змагання з метою згуртування колективу а не перемоги окремих вихованців. Засобами естетичного виховання були хор, оркестр, театр, кіно, клубна робота, читання художньої літератури.

В Охтирському дитячому містечку було організовано систему позашкільної роботи. У закладі діяли такі гуртки: літературний, художній, драматичний, краєзнавчий, спортивний, хорового співу тощо. Належна увага приділялась художньо-естетичному напрямку, зокрема музичному вихованню. У дитячому містечку існувало два хори. Перший складався із викладачів та старших вихованців. Інший хор відвідували учні молодших та середніх класів. У ньому вихованці вивчали та виконували українські народні пісні.

в) Система самоврядування виховного закладу.

А. Макаренко вважав, що важливою умовою розвитку дитячого колективу є організація самоврядування, бо саме від цього залежить самостійність у прояві ініціативи, ухвала рішень, їх реалізація на користь колективу. У повсякденному житті самоврядування вихованців полягало в плануванні й організації діяльності свого колективу, аналізі своєї роботи, підбитті підсумків. Цікавим є те, що А. Макаренко не виключав із функцій самоврядування й нагляд, але підкреслював, що нагляд завжди має поєднуватись з провідною функцією – організаційною.

У досвіді А. Макаренка надзвичайно прогресивним на той час було те, що загальні збори і рада командирів розпоряджались всією життєдіяльністю колонії, у тому числі вирішували питання матеріальних витрат і змін у «положенні» закладу: «Майже все майно колонії перебуває на руках у вихованців, разом з ключами від комор і амбарів. Колоністи становлять більшість господарчої ради» [5, с. 57]. Новаторство А. Макаренка полягає в тому, що він заперечував поширені на той час ідеї щодо необхідності планування, наголошував, що рада командирів – це орган самоврядування, який має працювати за тими завданнями й темами, що виникають щоденно й які не можна відобразити в плані. Завдяки створеній педагогом системі роботи рада командирів набула статусу ради вповноважених. Зведені загони стали нововведенням, що його А. Макаренко запровадив у діяльність органів самоврядування. На відміну від постійних загонів, які становили ядро колективу, зведені загони були тимчасовими, створювались на термін, який не перевищував тиждень для виконання певного завдання. Після завершення робіт командир зведеного загону переходив до іншого загону і ставав його рядовим учасником.

М. Довгополюк усвідомлював, що педагогічне керівництво дітьми, регулювання їхньої діяльності має здійснюватись не авторитарним шляхом (постійний контроль, нав'язування занять, примус), а гуманним, демократичним шляхом створенням відповідних психолого-педагогічних умов. Реалізація принципу самодіяльності забезпечувала розкриття природних задатків дітей, формування їхньої самобутньої творчої особистості.

Варто наголосити, що в Охтирському дитячому містечку була створена модель містечкового самоврядування – Всемістечковий виконавчий комітет, який мав свої підрозділи – осередки управління. Самоврядування зміцнювало дисципліну, чітко організовувало юнаків і дівчат на виконання завдань, чергувань, впливало на тих, хто порушував дисципліну або не виконував доручень. Комітет забезпечував керівництво і розподілення обов'язків серед вихованців. Під його керівництвом розподілялась робота з самообслуговування, благоустрою, дотримання правил внутрішнього розпорядку, за дисципліну, успішність чергування. За сприяння комітету створювались комісії різних напрямів – культмасова, санітарна,

продовольча тощо, які відповідали за розподілення між вихованцями продуктів, одягу, взуття, підручників [8, с. 79]. Склад комісій постійно змінювався, що дозволяло через органи самоврядування провести значну кількість вихованців.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, проаналізовано і схарактеризовано параметри виховних систем під керівництвом А. Макаренка та М. Довгополока. З'ясовано групи чинників, за якими здійснено порівняльну характеристику виховних систем А. Макаренка та М. Довгополока. Зокрема, нами визначено такі складові: особистісні (освіта, професійна спрямованість, досвід роботи до 1920-х рр.); світоглядницько-педагогічні (роль у заснуванні дитячих установ, діяльність щодо створення матеріальної бази, педагогічного колективу); навчально-виховні (навчальна робота, позакласна робота, система самоврядування). Спільним виявлено те, що педагоги працювали на тлі революційних державних і соціальних перетворень. У досліджуваних виховних закладах велика увага приділялася трудовому вихованню, позакласній роботі вихованців та дитячому самоврядуванню. Відмінним у закладах виховання була їхня спрямованість. Зокрема, у А. Макаренка заклад виховання було створено як виправну колонію для перевиховання малолітніх правопорушників, а Охтирське дитяче містечко створювалося з метою запобігання дитячій безпритульності, виховання й навчання дітей для підготовки їх до подальшого самостійного життя. Оперуючи архівними матеріалами визначили відмінності в матеріальній базі закладів: на початку діяльності (1923 р.) дещо більшою вона була в Охтирському дитячому містечку, ніж у колонії ім. М. Горького.

Отже, педагогічна спадщина А. Макаренка та М. Довгополока є різноплановою та багатогранною. Звернення до теорії та практики вітчизняних педагогів сприяє глибшому й ефективнішому використанню двох педагогічних систем у вихованні молодого покоління.

Перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі вбачаємо в продовженні вивчення та узагальнення організаційної, навчально-виховної та управлінської діяльності виховних закладів під керівництвом А. Макаренка та М. Довгополока.

Список використаних джерел та літератури

1. Карпенчук С. Г. Макаренкознавство в Україні: аспекти історії, теорії, практики. Рівне, 2008. 494 с.
2. Козлова О. Г., Гавриленко І. І. Антикризове управління навчальним закладом: аспектний аналіз практичного досвіду А. Макаренка (1920-1928). *Педагогічні науки: зб. наук. пр.* Суми, 2015. № 9. С. 47–56.
3. Козлова О. Г. Підприємницька діяльність А. С. Макаренка як складова управління Полтавською трудовою колонією ім. М. Горького. *Постметодика*. 2013. № 1 (110). С. 55–64.
4. Липинський В. В. Становлення та розвиток нової системи освіти УРСР у 20-ті роки : автореф. дис. ... д-ра істор. наук : 07.00.01. Харків, 2001. 27 с.
5. Макаренко А. С. Методика воспитательной работы. Київ, 1990. 108 с.
6. Новикова Л. И. Педагогика воспитания: Избранные педагогические труды / Под ред. Н. Л. Селивановой, А. В. Мудрика. Москва, 2009. 349 с.
7. Паращевіна О. С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ століття в Україні : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Дніпропетровськ, 2005. 21 с.
8. Ткаченко А. В. Деякі аспекти формування управлінського професіоналізму А. С. Макаренка в «горьківський» період його педагогічної творчості. *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук, пр. Сер. «Педагогічні науки»*. Полтава, 2008. Вип. 6. С. 78–82.
9. ДАХО. – Р.-102. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 12.
10. ДАХО. – Р.-196. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 193.
11. ДАХО. – Р.-196. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 90.
12. ДАХО. – Ф.-6452. – Оп. 1. – Спр. 4689. – Арк. 43.
13. ЦДАВО Ф. Р – 166, оп. 3, од. 6864: «Наркомос Української РСР. Головоцових. Загальний відділ / м.м. Харків, Київ». – Спр. 864, арк. 1–5 зв.
14. Поезія та проза педагогічної дороги Антона Макаренка. URL: <http://lib.pnpu.edu.ua/makarenkiana/1859> (Дата звернення: 03.10.2018).

Елена Григорьевна Козлова,

кандидат педагогических наук, профессор,
заведующая кафедрой менеджмента образования
и педагогики высшей школы
Сумского государственного педагогического
университета имени А. С. Макаренко,
e-mail: fpdo@sspu.sumy.ua

Штань Ольга Алексеевна,
аспирантка кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
e-mail: olsumskaya1993@ukr.net

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ А. МАКАРЕНКО И М. ДОВГОПОЛЮКА (1920-1930 ГГ.)

В статье осуществлен сравнительный анализ воспитательных систем А. Макаренко и М. Довгополюка. Определены общее и отличительное в педагогической, управленческой и организационной работе педагогов. Проанализированы и охарактеризованы параметры воспитательных систем учреждений воспитания А. Макаренко и М. Довгополюка. Раскрыты и охарактеризованы личностные (образование, профессиональная направленность, опыт работы до 1920-х гг.); мировоззренческо-педагогические (роль в создании детских учреждений, деятельность по созданию материальной базы, педагогического коллектива); учебно-воспитательные (учебная работа, внеклассная работа, система самоуправления) факторы формирования воспитательных систем А. Макаренко и М. Довгополюка.

Ключевые слова: сравнительная характеристика; воспитательная система; Макаренко; М. Довгополюк; 1920-1930 гг.

Olena Kozlova,
candidate of pedagogical sciences, professor
head of the Department of Management Education
and pedagogics of higher education
Sumy state pedagogical university
the name of A. S. Makarenko,
e-mail: fpdo@sspu.sumy.ua

Olha Shtan,
post-graduate student of the chair of pedagogy
Sumy state pedagogical university
the name of A. S. Makarenko,
e-mail: olsumskaya1993@ukr.net

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF A. MAKARENKO AND M. DOVHOPOLYUK EXCITABLE SYSTEMS (1920-1930)

***Introduction.** The article shows the comparative analysis of educational systems based on A. Makarenko and M. Dovgopolyuk experiences. Also the differences in the teacher's works has determined. The factors of educational systems formation were revealed. Formulation of the problem. Domestic and foreign pedagogical science and practice in the XX century was greatly enriched by useful and creative work of two talented teachers: A. Makarenko and M. Dovgopolyuk. The life path and pedagogical activity were saturated with constant searches of truth, a persistent struggle to establish their own pedagogical views and beliefs. Formulating **the purpose** of the article.*

***The purpose** of the article is determined in the discovery of the pedagogical practice based on A. Makarenko and M. Dovgopolyuk works.*

***Research methods.** To achieve the goal, specific scientific methods were used: personal-biographical, which gave an opportunity to analyze the professional activity of A. Makarenko and M. Dovopolyuk and comparative, which allowed to distinguish pedagogical experience.*

***Results.** Conclusions and perspectives of further scientific research. Thus, the groups of factors on which the comparative characterization of educational systems have been carried out and determined. The common found that teachers worked on the background of revolutionary state and social transformations. One of the main provision in educational attitudes of teachers was the system of self-government: in the institution of A. Makarenko was the council of commanders, and M. Dovgopolyuk - All-Star Executive Committee.*

***Originality.** It was revealed that in the studied educational institutions a lot of attention were paid to the extracurricular activities of pupils, there was a wide network of circles, thematic and sports holidays were held. Their institutions were distinguished for their purpose.*

***Conclusion.** Thus, in the case of A. Makarenko, the institution was created as correctional colony for the rehabilitation of juvenile offenders, and the Okhtyrka children's town was created with the aim of preventing children's homelessness, education and training of children to prepare them for further independent living. Based on the archival materials, we see differences in the material base of the institutions, which was slightly higher in*

Okhtyrsky children's village than in the colony of them. Thus, the pedagogical heritage of A. Makarenko and M. Dovgopolyuk is diverse and multifaceted. The appealing to the theory and practice of domestic teachers promotes deeper and more effective use of two pedagogical systems in the upbringing of the younger generation. Prospects for further exploration in this direction are seen in the continuation of the study and generalization of organizational and educational activities of institutions under the A. Makarenko and M. Dovgopolyuk leadership.

Key words: comparative characteristic; educational system; A. Makarenko; M. Dovgopolyuk; 1920-1930.

References

1. Karpenchuk S. G. Makarenkoznavstvo v Ukraini: aspekty` istoriyi, teoriiy, prakty`ky` / S. G. Karpenchuk, M. M. Oksa. – Rivne: RDGU, 2008. – 494 s.
2. Kozlova O. G. Anty`kry`zove upravlinnya navchal`ny`m zakladom: aspektny`j analiz prakty`chnogo dosvidu A. Makarenka (1920-1928) / O. G. Kozlova, I. I. Gavry`lenko // Pedagogichni nauky` : zb. nauk. pr. – Sumy` : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2015. - # 9. – S. 47-56
3. Kozlova O. G. Pidpry`yemny`cz`ka diyal`nist` A. S. Makarenka yak skladova upravlinnya Poltav`s`koyu trudovoyu koloniyeyu im. M. Gor`kogo / O. G. Kozlova // Postmetody`ka. – 2013. – # 1 (110). – S. 55-64.
4. Ly`py`ns`ky`j V. V. Stanovlennya ta rozvy`tok novoyi sy`stemy` osvity` USSR u 20-ti roky` : avtoref. dy`s. ... d-ra istor. nauk : 07.00.01 / V. V. Ly`py`ns`ky`j. – X., 2001. – 27 s.
5. Makarenko A. S. Metody`ka vospytatel`noj raboty / A. S. Makarenko. – K. : Rad. Shkola, 1990. – 108 s.
6. Novy`kova L.Y`. Pedagogy`ka vospytany`ya: Y`zbrannyye pedagogy`chesky`e trudy / Pod red. N.L.Sely`vanovoj, A.V.Mudry`ka. Sost.E.Y`.Sokolova. – M., 2009. – 349 s.
7. Parashhevina O. C. Rol` sy`stemy` narodnoi osvity` u podolanni dy`tyachoyi bezpry`tul`nosti v 20-x – pershij polovy`ni 30-x rr. XX stolittya v Ukraini: avtoref. dy`s. ... kand. istor. nauk : 07.00.01 / O. S. Parashhevina. – Dnipropetrovs`k, 2005. – 21 s.
8. Tkachenko A. V. Deyaki aspekty` formuvannya upravlins`kogo profesionalizmu A. S. Makarenka v «gorkivs`ky`j» period jogo pedagogichnoi tvorchoosti / A. V. Tkachenko // Vy`toky` pedagogichnoi majsternosti : zb. nauk, pr. Ser. «Pedagogichni nauky`». – Poltava : ASMI, 2008. – Vy`p. 6. – S. 78-82.
9. DAXO. – R.-102. – Op. 1. – Spr. 13. – Ark. 12
10. DAXO. – R.-196. – Op. 1. – Spr. 8. – Ark. 193
11. DAXO. – R.- 196. – Op. 1. – Spr. 14. – Ark. 90
12. DAXO. – F. – 6452. – Op. 1. – Spr. 4689. – Ark. 43
13. CzDAVO F. R – 166, op. 3, od. 6864: «Narkomos Ukrayins`koyi RSR. Golovsoczvy`x. Zagal`ny`j viddil / m.m. Xarkiv, Ky`yiv». – Spr. 864, ark. 1-5 zv.
14. Poeziya ta proza pedagogichnoi dorogy` Antona Makarenka [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : <http://lib.pnpu.edu.ua/makarenkiana/1859> (Data zvernennya : 03.10.2018). – Nazva z ekrana.

Отримано редакцією 15.10.2018 р.